

“Though this be madness,
yet there is method in ‘t”

W.Shakespeare
(1564-1616)

Foto: Anda van Riet

Lezen jongeren zo weinig? En wat doen ze dan op internet? Op school onderwijzen we vooral het lezen van papier. Thuis, maar ook in het (beroeps)onderwijs, lezen ze echter steeds meer digitaal. Dit zijn in toenemende mate tekstsoorten waar geen papieren equivalent voor bestaat. Impliciet gaan we ervan uit dat jongeren hier effectief en efficiënt mee om kunnen gaan. De werkelijkheid is een andere. Daarom is een nieuwe leesdidactiek nodig die expliciet aandacht besteedt aan online en offline digitale teksten.

HET NIEUWE LEZEN

Van oppervlakkig klikken en scrollen naar aandachtig digitaal lezen

MARIANNE DRIESSEN

Jongeren lezen steeds minder, en al helemaal minder van papier. De belangrijkste reden is dat ze gemiddeld tussen de 5 en 6½ uur per dag aan elektronische media besteden: digitale multimedia, waaronder tv, pc en internet, computergames en mobiele apparaten.¹ Steeds meer tijd gaat op aan sociale media en surfen op internet (Bauerlein, 2009). Niet alleen blijft er dan minder tijd over voor andere zaken, zoals lezen (maar ook huiswerk maken of sporten), ook zorgt deze overvloedige omgang met digitale media voor een verandering in hun hersenen. Ze raken zó gewend aan snel en oppervlakkig heen en weer gaan tussen verschillende vormen van informatie en verstrooiing dat langere tijd aandachtig lezen, of dat nu van een beeldscherm of van een papier is, steeds moeilijker wordt. Dit is een fenomeen dat ook volwassenen ervaren. Maar omdat de hersenen van jongeren nog zeer plastisch zijn, is het effect bij hen sterker (Carr, 2010; Spitzer, 2013). Overigens, een deel van deze omgang met digitale media vereist ook lezen: ondertitels bij films, websites, blogs, wiki's en dergelijke. Dit lezen is echter meestal snel en oppervlakkig, een vorm

van skimmen en scannen. Zodra de teksten langer worden, haken veel lezers af of kiezen ze voor printen op papier.

Daarnaast wordt van jongeren, vooral op het mbo, wél verwacht dat ze aandachtig langere digitale teksten kunnen lezen: steeds meer projectinformatie en lesmateriaal wordt via de digitale leeromgeving van de school beschikbaar gesteld, en als dit teksten zijn, wordt er impliciet van uitgegaan dat leerlingen deze ook digitaal lezen. Teksten die leerlingen voor hun opleiding moeten lezen, moeten zorgvuldig geanalyseerd worden en dat vraagt om aandacht die leidt tot diepe verwerking en opslag in het langetermijngeheugen. Het probleem is enerzijds dat dit niet altijd de tekstsoorten zijn waaraan ze digitaal gewend zijn (ze zijn langer, complexer) en anderzijds dat er andere, diepgaandere eisen aan hun leesvaardigheid worden gesteld.² Ze lezen wel digitaal, maar het is niet het soort lezen dat ze nodig hebben om succesvol te zijn in hun (beroeps)opleiding.

Een leesdidactiekloof

Naast deze toenemende problematiek ontstaat er een kloof met betrekking tot de didactiek van het lezen. In

Een kleine minderheid van docenten lijkt ervaring te hebben met het lezen van teksten van een digitaal apparaat, anders dan van een laptop of pc

een recent onderzoek naar het leesonderwijs in het mbo kwamen enkele belangrijke feiten naar voren: de docenten Nederlands op het onderzochte roc gaven nauwelijks expliciet leesonderwijs (Harms & Kalsbeek, 2013). Ze gaven geen directe instructie over leesstrategieën, noch maakten ze gebruik van interactieve werkvormen voor reflectie. Dit is een herkenbaar beeld in het mbo: in de meeste gevallen worden leerlingen geacht zelf te lezen in het kader van zelfstandig werken. Hierbij gaat het om de leesopdrachten in een digitale methode Nederlands van het type ‘lees de tekst en beantwoord de vragen’. Daarnaast lijkt een kleine minderheid van de docenten ervaring te hebben met het lezen van teksten van een digitaal apparaat, anders dan van een laptop of pc. In een recente workshop voor auteurs van een digitale methode Nederlands³ bleek dat van de twintig deelnemers er slechts vier regelmatig lazen van een e-reader of tablet. De meerderheid had de opgegeven te lezen artikelen geprint en van papier gelezen.

Het lijkt erop dat er een enorme kloof gaapt tussen wat er in de lessen Nederlands op het mbo (en mogelijk ook op het voortgezet onderwijs) gebeurt en de didactiek die nodig is om leerlingen voor te bereiden op ‘het nieuwe lezen’, waarbij ook het lezen van diverse digitale online en offline tekstsoorten wordt onderwezen. Als er al leesonderwijs wordt gegeven gaat dit uit van het lezen van papier, terwijl de leerlingen op school vervolgens aan de pc zitten te werken aan allerlei (taal)opdrachten waarbij veel gelezen (én geleerd!) moet worden. Ook het Centraal Ontwikkeld Examen Nederlands mbo voor lezen (en luisteren) is volledig digitaal. Hoewel de aanbevelingen in het bovengenoemde onderzoek zeer waardevol zijn, gaan ze (nog) voorbij aan de specifieke eisen die het lezen van digitale teksten stelt aan de lezer en hoe je de lezer hierin kunt onderwijzen.

Het nieuwe lezen

Om te komen tot een nieuwe leesdidactiek is het nodig om opnieuw kijken naar wat we allemaal onder ‘tekst’ verstaan. Geschreven tekst op papier is eeuwenlang het

vehikel geweest om kennis over te dragen. Dat is op dit moment drastisch aan het veranderen. Behalve dat we steeds meer gebruikmaken van multimediale leermiddelen, zijn teksten ook steeds vaker van oorsprong digitaal. Deze digitale teksten lijken soms verdacht veel op papieren teksten, maar onder de oppervlakte zijn er grote verschillen in, onder andere, stijl, opmaak en ordeningsprincipes (Van der Weel, 2012). Enkele jaren geleden konden we nog een eenvoudig onderscheid maken tussen webteksten en pdf’s. Die eerste waren speciaal geschreven en vormgegeven voor het web, de tweede waren digitale versies van ‘gewone’ teksten die eerder op papier waren gepubliceerd. Inmiddels is het landschap verrijkt met blogs, wiki’s, tweets, e-zines, e-boeken,

Jeroen Clemens is bezig met een promotieonderzoek over online tekstbegrip (<www.jeroenclemens.nl/promotieonderzoek>). Als docent Nederlands verbaasde hij zich er al jaren over dat er geen aandacht is voor het lezen van online teksten, terwijl jongeren dit steeds vaker (moeten) doen. Online teksten hebben andere kenmerken dan offline – papieren – teksten. Ook is gebleken dat een goede vaardigheid in tekstbegrip van offline teksten niet voldoende is om online teksten te begrijpen. Hij pleit voor een didactiek voor het lezen van online teksten die verdergaat dan het onderwijzen van ‘digitale vaardigheden’. ‘Het lezen van online teksten, die veel specifieke en multimodale kenmerken hebben, moet een onderdeel vormen van het curriculum Nederlands, maar is nodig bij alle vakken. Dat betekent dat niet alleen de docent Nederlands daar aandacht aan zou moeten besteden, maar elke docent. Ik hoop daar met mijn onderzoek een bijdrage aan te kunnen leveren’, aldus Clemens.

Kader 1

Het lijkt erop dat er een enorme kloof gaapt tussen wat er in de lessen Nederlands gebeurt en de didactiek die nodig is om leerlingen voor te bereiden op ‘het nieuwe lezen’

apps voor het mobiel lezen van kranten en tijdschriften (al dan niet met online links) en vele tussen- en mengvormen, waarbij ook functies voor schrijven (markeren, aantekeningen) zijn toegevoegd.

Het lezen van dit soort teksten is van een totaal andere orde, een nieuw soort lezen, dan wat we gewend zijn van papier. Het zou naïef zijn om te veronderstellen dat jongeren vanzelf leren om daar goed mee om te gaan. Loranger en Nielsen (2013), die onderzoek doen naar webgedrag van jongeren en volwassenen, concludeerden dat jongeren over het algemeen zichzelf overschatten en te lage niveaus van leesvaardigheid, opzoekvaardigheid en geduld hebben om effectief te navigeren op het web. Ook in Nederland liet Kennisnet

een soortgelijk geluid horen: het is een mythe om ervan uit te gaan dat jongeren, de zogenaamde *digital natives*, allemaal goed met digitale media en teksten om kunnen gaan (Brand-Gruwel, 2013; Kirschner, 2013). Bauerlein (2009) is ronduit pessimistisch over al die uren die op internet en sociale media worden doorgebracht: je wordt er niet slimmer van, eerder dommer. Het aantal uren dat digitaal wordt doorgebracht is dus geen indicatie voor ‘lezen’, laat staan voor ‘leren’.

Er is nog veel onderzoek nodig om erachter te komen hoe we het beste met de verschillende digitale teksten en tekstsoorten om kunnen gaan en hoe we leerlingen hierin kunnen onderwijzen. In Nederland wordt daar nu een start mee gemaakt, door onder andere Jeroen Clemens (zie kader 1). Een aantal zaken weten we echter al wél en deze kunnen we toepassen om te leren aandachtig digitaal te lezen.

Kevin Hodgson gebruikt het driefasemodel van Internet Reciprocal Teaching in zijn aanpak om online digitaal lezen te onderwijzen. Fase 1 bestaat uit docentgestuurde instructie, waarin de docent strategieën voor het lezen van online teksten uitlegt aan de hele klas/groep, inclusief het hardopdenken-proces dat een actieve lezer doorloopt. De docent laat de specifieke kenmerken van de diverse soorten online teksten zien. In fase 2 gaan de studenten in groepjes aan de slag met een opdracht of een project waarbij ze gebruik moeten maken van online informatie. Ze presenteren de resultaten aan elkaar waarbij ze ook ingaan op de strategieën die ze hebben gebruikt om de informatie te vinden en te lezen. De laatste fase is heel toepassingsgericht en gaat over het zoeken en vinden van informatie en het reflecteren op de manier waarop dat is gedaan. In deze fase kunnen leerlingen ook samenwerken met andere leerlingen buiten hun eigen school. Deze aanpak heeft veel overeenkomsten met wat wij in Nederland onderwijs in digitale vaardigheden en informatievaardigheden noemen.

Kader 2

Didactiek voor het nieuwe lezen

Op de eerste plaats is het nodig om het juiste leesmedium te kiezen bij een bepaalde tekstsoort. Een e-reader is meer geschikt voor het lezen van lineaire teksten, vooral fictie. Voor informatie en studiedoelstellingen zijn een iPad of laptop, met de mogelijkheid om de volledige opmaak in kleur weer te geven en gebruik te kunnen maken van de online links, het meest geschikt. Het lezen van een gewone vaste pc vinden de meeste mensen erg onprettig en houden ze niet lang vol.

Ten tweede is het belangrijk om volledige aandacht aan het leesproces te geven en alle signalen die kunnen afleiden uit te schakelen, zoals bijvoorbeeld pushberichten van sociale media. Bij het lezen van webteksten is het aan te bevelen om een app te gebruiken die alle reclame en afleidende *graphics* onderdrukt, zoals Readability (<www.readability.com>). Grote teksten kun je het beste eerst downloaden en daarna offline lezen, waarbij je de internetverbinding uitschakelt. Op deze manier kun je ook, net als met Readability, teksten per thema bewaren om later te herlezen. Per tekst is het belangrijk om de grootte van de pagina en de letter goed

aan het scherm aan te passen, zodat je in een ontspannen houding kunt lezen en bladeren.

Tot slot is een zekere mate van zelfbeheersing nodig, vooral voor jongeren die gewend zijn om dag en nacht online te zijn: het beste is het om ook de smartphone en andere apparaten die voortdurend de aandacht vragen uit te schakelen zodra je gaat lezen. Multitasken gaat niet bij lezen, ook al denken jongeren daar vaak anders over.⁴

Voor taaldocenten betekent dit dat zij in hun leesdidactiek aan deze punten expliciet aandacht zouden moeten besteden door middel van directe instructie en veel ruimte voor interactie en reflectie in de groep in een face to face situatie, dus níét online. Hodgson (n.d.) geeft hiervoor in zijn online artikel 'Strategies for online reading comprehension' enkele concrete voorzetten, die direct door docenten kunnen worden gebruikt (zie kader 2). Daarnaast zouden taaldocenten zelf zo veel mogelijk ervaring op moeten doen met het lezen van digitale teksten, ook op e-readers en tablets, om 'ervaringsdeskundige' te worden.

Einde van het boek?

Om te leren is 'be-grijpen' nodig: het letterlijk vastpakken van de stof, en het eraan handelen, er iets mee doen, liefst met andere mensen. Dit 'be-grijpen' gaat lastiger via digitale media, vooral wanneer de leerling ook nog eens online is en telkens wordt afgeleid door hyperlinks en pop-ups. In een Amerikaans onderzoek uit 2011 onder *digital natives* (studenten tussen de 18 en 24 jaar) bleek dat 75 procent de voorkeur gaf aan papieren studieboeken (Spitzer, 2013). Ook Nederlandse leraren en jongeren geven aan dat zij behoefte hebben aan papieren boeken, ook al is alle lesstof digitaal beschikbaar:

Boeken dienen om je echt ergens in te verdiepen, je met het onderwerp te vereenzelvigen, er bij wijze van spreken vrienden mee te worden. Als je je de stof echt eigen wilt maken, heb je iets nodig wat je beet kunt pakken en kunt vasthouden: een boek dus. (Kleijne, 2010, p. 156)

Het is daarom nog niet zo'n gek idee om te pleiten voor een herwaardering van het boek. De op papier gedrukte tekst zal voorlopig niet verdwijnen en biedt nog steeds vele voordelen. We hoeven dus het spreekwoordelijke kind niet met het badwater weg te gooien. Maar voor-

aleerst is er serieuze aandacht nodig voor een leesdidactiek die expliciet aandacht besteedt aan 'het nieuwe lezen': digitaal lezen, online én offline, met al zijn uitdagingen en specifieke kenmerken. ■

NOTEN

1. Diverse onderzoeksgegevens in: *Puberbrein binnenste buiten* (Nelis & Sark, 2010).
2. Het Referentiekader Meijerink benoemt bij de vele tekstsoorten ook 'teksten van internet', maar gaat niet verder in op de diversiteit aan tekstsoorten die er op internet bestaan.
3. Workshop gegeven door auteur.
4. Vooral jongeren met informatieverwerkingsstoornissen zoals ADD en ADHD hebben grote problemen met het lezen van online, digitale teksten. Begeleiders van deze jongeren raden hun meestal aan om teksten te printen en van papier te lezen.

LITERATUUR

- Bauerlein, M. (2009). *The dumbest generation: How the digital age stupefies young Americans and jeopardizes our future (or, don't trust anyone under 30)*. New York: Tarcher/Penguin.
- Brand-Gruwel, S., & Walraven, A. (2013). Kennis leren verwerven met informatie van internet. *4W: Weten Wat Werkt en Waarom*, 2(2), 14–21. Geraadpleegd via <http://4w.kennisnet.nl/artikelen/2013/05/29/kennis-leren-verwerven-met-informatie-van-internet>
- Carr, N. (2010). *The shallows: What the Internet is doing to our brains*. New York: W.W. Norton & Company.
- Driessen, M. (2010). Lezen en leren zonder papier: Een eeuwige belofte?. *Levende Talen Magazine*, 97(3), 4–7.
- Driessen, M. (2012). Ik klik, dus ik lees: Implicaties bij een leestoets vanaf het beeldscherm. *LES*, 30(177).
- Harms, T., & Kalsbeek, M. (2013). *Leren begrijpend lezen en luisteren in mbo 2 (Kortlopend onderzoek: Vormgeving van leerprocessen, 99)*. Groningen: GION/RUG.
- Hicks, T. (2011, 6 oktober). Some thoughts on digital reading [Weblog]. Geraadpleegd via <http://hickstro.org/2011/10/06/some-thoughts-on-digital-reading>
- Hodgson, K. (n.d.). Strategies for online reading comprehension [Website]. Geraadpleegd via <http://www.learnnc.org/lp/pages/6958>
- Kirschner, P. (2013). Knopvaardig is wat anders dan digitaal geleerd. *4W: Weten Wat Werkt en Waarom*, 2(1), 14–21. Geraadpleegd via <http://4w.kennisnet.nl/artikelen/2013/03/08/knopvaardig-digitaal-geleerd>
- Kleijne, M., & Lier, L. van. (2010). *How learning flows/Hoe het leren stroomt*. Utrecht: Bruna.
- Loranger, H., & Nielsen, J. (2013). Teenage usability: Designing teen-targeted websites [Website]. Geraadpleegd via <http://www.nngroup.com/articles/usability-of-websites-for-teenagers>
- Nelis, H., & Sark, Y. (2010). *Puberbrein binnenste buiten*. Utrecht/Antwerpen: Kosmos Uitgevers.
- Spitzer, M. (2013). *Digitale demantie: Hoe wij ons verstand kapotmaken*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Atlas Contact.
- Stichting Lezen. (2013). Digitaal lezen biedt leescultuur kansen [Website]. Geraadpleegd via http://www.lezen.nl/index.html?menu_item_id=3001&sp1=576
- Weel, A. van der. (2012). *Changing our textual minds: Towards a digital order of knowledge*. Manchester: Manchester University Press.